

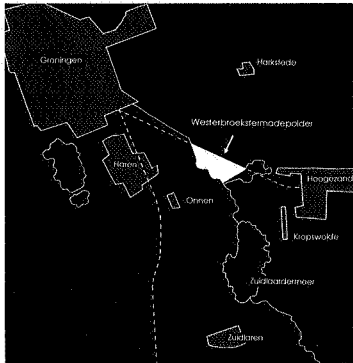
De Westerbroekstermadepolder ligt ten zuidoosten van de stad Groningen

Een rivierbocht drooggelegd

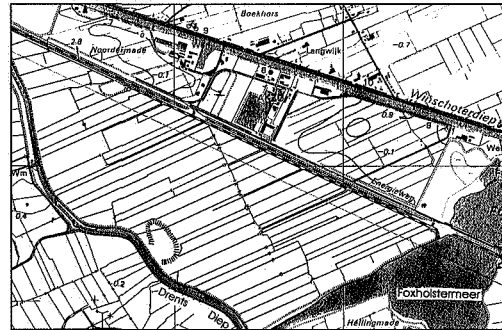
Een gratis stukje Hunze

Midden in de Westerbroekstermadepolder, even ten noorden van het Foxholstermeer, liggen enkele kleiige weilanden. We zijn in het nieuwe reservaat van de Stichting Het Groninger Landschap. Toch broeden hier maar weinig weidevogels en de vegetatie is er niet rijk. Op het eerste gezicht is hier niet veel te beleven. Maar uit luchtfoto's blijkt dat door deze weilanden ooit de Hunze heeft gestroomd. In de loop van de middeleeuwen werd de oude rivierbocht hier vakkundig gedicht. Hetzelfde lot trof alle andere Hunzebochten ten noorden van het Zuidlaardermeer. Langzaam maar zeker is de Hunze van de kaart verdwenen. Maar in de zomer van 1993 kwam daar verandering in. Een serie draglines en vrachtauto's toog aan de slag. Het Waterschap Gorecht groef gratis een Hunzebocht terug. De saaie weilanden veranderden op slag in een boeiende maar onbekende wereld.

Ben Westerink, Ariën Baken, Henny Groenendijk

De Westerbreekstermadedepolder is 200 hectare groot. De hergraven Hunzebedding is gestippeld weergegeven.

In het vroege voorjaar van 1993 werd de Westerbreekstermadedepolder overgedragen aan de Stichting Het Groninger Landschap. De polder ligt ten zuidoosten van de stad Groningen, hemelsbreed 7 kilometer verwijderd van de Martinitoren. Het gebied bestaat uit veengrond waarin enkele zandopduikingen voorkomen. Langs het Drentse Diep is op het veen een laag zeekei afgezet. In de polder bevindt zich een opstreckende verkaveling die zijn oorsprong heeft bij de Borgweg en Borgsloot. Uit oude topografische kaarten blijkt dat 80% van de oorspronkelijke verkaveling nog intact is. De polder zal in de dertiende of veertiende eeuw in cultuur zijn genomen. Na de ontginning is de polder vermoedelijk nooit bewoond geweest. Tweehonderd hectare onaangestast oud cultuurlandschap onder de rook van de stad Groningen. Een uniek bezit van de Stichting Het Groninger Landschap.

Oude Hunzebochten

Aan de westzijde wordt de polder begrensd door het Drentse Diep. Dit Diep is het resultaat van kanalisering van de Hunze. Een vluchtige blik op de topografische kaart maakt duidelijk dat alle Hunzebochten zijn rechtgetrokken. De oude Hunze is in feite volledig verdwenen. Deze normalisatie zal rond 1400 zijn begonnen, toen de Hunze werd vergraven en

de waterloop via het Schuitendiep pardoes de stadsgrachten van Groningen werd binnengeleid. Ergens rond het Drentse Diep moeten zich nog de oude beddingen van de Hunze bevinden. De bochten aan de westzijde van het Drentse Diep, in de Onnerpolder, zijn goed herkenbaar in het slotenpatroon. Maar in de Westerbreekstermadedepolder kon slechts met moeite, aan de hand van luchtfoto's, één bocht gelokaliseerd worden.

In het veld waren geringe reliëfverschillen zichtbaar. Vooral bij ondergaande zon. Grondboringen maakten duidelijk dat hier inderdaad een Hunzebedding verborgen lag. De bedding bleek grotendeels te zijn opgevuld met zware zeekei. Op zich is dit geen verrassing want tijdens de vorming van het kleilandschap van Groningen waren de lage gronden ten oosten en ten westen van de Hondsrug toegankelijk voor het zeewater. Tot de afsluiting van het Reitdiep bij Zoutkamp in 1877 drong bij stormvloed soms brak water het Drentse Diep binnen. In het Zuidlaardermeer zwommen toen de scholletjes nog vrijlijk rond.

Natuurbouw en cultuurhistorie

Vanuit de Hunze is een pakket zeekei afgezet dat uitwigt over het veen. Deze kei was het onderwerp van een gesprek met het Waterschap Gorecht. Het waterschap wilde wat

waterschappen altijd graag willen: het dijke rond de polder versterken. Het Waterschap zocht kei en wij wisten wel waar deze te vinden was: in de oude Hunze. Zo ontstond het plan om de oude Hunzemeander weer uit te graven. Op deze wijze zou de verdwenen rivier weer zichtbaar worden. Omdat de bedding niet met het Drentse Diep verbonden kan worden (daarvoor is bedijking nodig), zou het een gesoleerde arm blijven. Maar dat is voor vogels juist een aantrekkelijke voorwaarde. Zo rijpte het plan om een stukje natuurontwikkeling op gang te brengen. Natuurbouw in een oud cultuurlandschap is een omstrede zaak. Maar een stukje Hunze opgraven leek ons wel cultuurhistorisch verantwoord.

Met gesloten beurzen

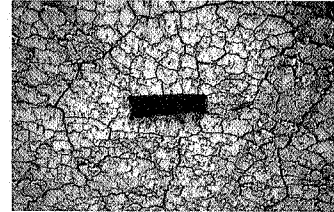
Het bleek goed zaken doen met het Waterschap Gorecht. Het uitgraven van de meander verliep met gesloten beurzen. Gelukkig maar want 800 meter Hunze, 25 meter breed en 1,5 meter diep, dat kost een paar centen. De kei werd ter plaatse in het dijke verwerkt. De bedding werd nauwkeurig met piketjes uitgezet en de machinist op de dragline kreeg instructies. Want een dichtgegooide of verlandde rivier is nog altijd een rivier. Pas als hij onnauwkeurig wordt uitgegraven is hij voor altijd beschadigd.

De piketjes worden uitgezet, foto Ben Westerink

Het opgraven is in vol bedrijf. Hier is één van de kleidobben zichtbaar, foto Ben Westerink

Een turf verdrongen in de klei, foto Ben Westerink

In de zomer van 1993 togen de dragline en een tiental vrachtauto's en trekkers aan de slag. Twee weken later werd het werk gestaakt wegens aanhoudende regenval. Tijdens de afgelopen decembervorst is het karwei afgerond.

Onbekende wereld

Al snel bleek dat onder de saaie weilanden een onbekende wereld verborgen lag. Het zware zeeklei sprong onmiddellijk in het oog. Op de diepste delen was de klei ongerijpt en vermoedelijk zo'n 4 à 5 meter diep. Aan de oostzijde was een zandruggetje onder de klei te voorschijn gekomen. De buitenbocht van de Hunze had het zand stijl aangesneden. De zeeklei was haarscherp tegen het zand afgezet: je kon er een mes tussen steken. Bodemkundigen noemen dit een laag-energetische inspoeling. Toen het brakke water hier arriveerde was het zijn golfslag kwijt.

Turven en kleidobben

En overal lagen turven. Dertig centimeter lange, harde turven van veenmosveen. Verdrongen in de ongerijpte klei. Ruim een meter onder het weiland. De turven concentreerden zich aan de oostoever waar ze plaatselijk op een hoop lagen. Hier tekende zich een lob van zwart veen in de klei af. Misschien is het een turfoverslagplaats geweest. In deze omgeving

vonden we laat middeleeuwse kogelpotscherven, een houten voorwerp met een pen- en gat verbinding en het botmateriaal van een hert en een schaap. Aan de westzijde kwam een vier meter lange afvoergeul van berketakken onder de klei vandaan. Met behulp van de afwateringsgoot en de zandkoppen konden we schatten dat de middeleeuwse Hunze zo'n 15 meter breed moet zijn geweest. De afwateringsgoot suggereert dat vóór de dichtslibbing de gronden rond de Hunze al in cultuur genomen waren. Het slotenpatroon van de Westerbroekstermadepolder kon wel eens zeer oud zijn. Langs de oostelijke oever van de Hunze lagen op diverse plaatsen de profielen van meterslange rechthoekige gaten. Deze gaten waren dwars door een vegetatielaag gegraven naar een dieper gelegen laag zware zeeklei. Deze klei moet ouder zijn want ze bevatte geen turven. De gaten waren opgevuld met verstoorde grond en houtresten. Vermoedelijk waren het kleidobben. De klei zal zijn gedolven om er stenen van te bakken of om er wanden mee te bestrijken. In het veenland zo ver van de zee moet zware klei een gewild artikel zijn geweest.

Steentijdmensen

Opmerkelijk waren de vondsten op de zandkopjes langs de oostoever. Hier lagen tiental-

len vuursteenafslagen en enkele klopstenen. Een bewerkt stuk zandsteen en enkele vuursteenfragment hadden in het vuur gelegen. Het hoogtepunt was de vondst van een fragment van een gepolijste bijl van gabbro gesteente, gedetermineerd door dr. H. Kars van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Geleidelijk drong het tot ons door dat hier ooit steentijdmensen hadden gewoond. Zo onbewoond was de Westerbroekstermadepolder nu ook weer niet. Vanaf 3500 voor Christus werd gabbro als basismateriaal voor bijlen gebruikt. Van de lieden die dit fragment achterlieten weten we alleen dat ze in de nieuwe steentijd leefden (tot 2000 voor Christus).

Wat ze hier deden is onbekend maar de vondsten wijzen op een nederzetting langs de Hunze.

Om het botmateriaal beter te kunnen duiden werd een onderkaak van een schaap met de C14 methode gedetermineerd. Uit de uitkomst bleek dat we hier met een middeleeuws schaap van doen hadden, want het bot is gedateerd op 780 - 1150 na Chr. Daarbij moet worden aangetekend dat botmateriaal dikwijls schommelingen in de datering vertoont, zodat het bot wel uit de periode van de kloostervervingen kan dateren.

Wie staken de turven?

De algemene opvatting is dat de vervening in Zuid-Groningen en Noord-Drenthe in de dertiende eeuw goed op gang is gekomen. De kloosters Aduard (gesticht in 1192) en Essen (gesticht in 1218) waren in de dertiende eeuw actief aan het vervenen. Aduard verveende nabij de Groeve. We weten dat Geiko, de abt van Aduard (1262-1268), heeft onderhandeld met de dorpingen van Zuidlaren over venen en weiden aan de oostzijde van de Hunze, ten zuiden van het Zuidlaardermeer. Er lagen toen blijkbaar al hooilanden langs de Hunze. Het klooster Aduard had veel turf nodig om bakstenen te bakken. Aduard leverde bakstenen voor de kerk in Zuidlaren. Rond 1250 schoten de baksteenkerkjes en steenhuizen in het Groninger land als paddestoelen uit de grond. Ieder kerspel wilde zijn eigen kerk. De turven voor de steenovens waren nauwelijks aan te slepen.

De dorpingen van Kropswolde waren in de dertiende eeuw actief betrokken bij verkaveling en vervening. Er is een historische bericht over een conflict dat zich in 1249 afspeelde tussen de abdes van Essen en de dorpingen van Kropswolde. Dit conflict betrof de eigen-

domsrechten van te ontginnen en te vervenen gronden. De turven kunnen afkomstig zijn uit de polder zelf, ze kunnen ook gegraven zijn nabij Westerbroek of langs het huidige Foxholstermeer. Misschien is de vreemde punt aan het Foxholstermeer een uitgewaaid petgat.

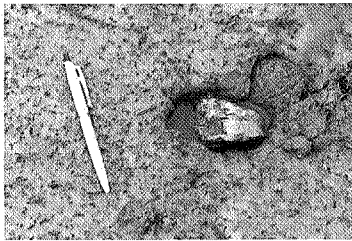
Oorsprong van de zeeklei

Wanneer zijn de turven in de zeeklei verdronken? De scherven en de turven leiden ons naar de dertiende eeuw. De zeekust was toen al bedijkt maar de zee was nog zeer dichtbij. De Lauwerszee had zijn maximale grootte. Bij Visvliet en Grijskerk ging eb- en vloed. De monding van het Reitdiep was kilometers breed en kon grote watermassa's verplaatsen. Het waddenslib is waarschijnlijk door het Reitdiep (dat is te beschouwen als voortzetting van de Hunze) aangevoerd. De Reitdiepdijken ten noorden van de stad zullen het brakke water als een soort gigantische trechter zuidwaarts geleid hebben. De zeeklei in de meander lijkt in een rustig milieu te zijn afgezet. Dat pleit voor een regelmatige, mogelijk zelfs jaarlijkse inspoeling van het waddenslib. De ongerijpte klei in de Westerbroekstermadepolder zou best eens verwant kunnen zijn

met de zeeklei die nabij Winsum, Wetsinge en Sauwerd op de buitendijkse gronden tussen de oude Reitdiepdijken is afgezet. De brede bedding bij Adorp is er zelfs geheel mee opgevuld. Ook deze kleigronden zijn binnenkort bezit van de Stichting Het Groninger Landschap.

Eind juli is de onbekende wereld weer onder water verdwenen. Vermoedelijk voorgoed. Want de Hunze kwam al snel terug. Op zo'n slechte zomer hadden we niet gerekend. Spoedig was het een komen en gaan van steltloper-tjes. Voor nader onderzoek was de tijd te kort. Daarom is dit verslag slechts een impressie.

Het resultaat oogt als een echte rivier. Het is het eerste originele stukje Hunze dat weer zichtbaar is in het traject tussen het Zuidlaardermeer en de stad Groningen. De overige stukken liggen verborgen in de Kropswolderbuitenpolder en Onnerpolder. Allemaal toekomstig reservaat van Het Groninger Landschap. Hopelijk heeft het Waterschap Gorecht nog veel klei nodig. Als over een eeuw alle stukjes zijn uitgegraven kunnen we de Hunze weer reconstrueren. **Nb**

Stenen, achtergelaten op het zandduin door de neolithische bewoners, weer aan het licht gekomen in de zomer van 1993. Links een brok graniet, rechts het snede-deel van een geslepen bijl van gabbro gesteente, foto Henny Groenendijk

Inmiddels heeft de bedding zich spontaan met water gevuld, foto Ben Westerink